

14. Соловьев В.С. Стратегический менеджмент: Учебник. – Ростов-на-Дону: Феникс; Новосибирск: Сибирское соглашение, 2002. – 448 с.
15. Кемпбелл Э., Саммерс Лачс К. Стратегический синергизм, 2-е изд./ СПб.: Питер, 2004. – 416 с.: ил. – (Серия "Теория и практика менеджмента").
16. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: Учеб. для вузов/ Пер. с англ.; Под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.
17. Корецький М.Х., Дегтяр А.О., Дацій О.І. Стратегічне управління: Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 240 с.

УДК 657.424 Доц. В.В. Сопко, канд. екон. наук – Університет економіки та права "КРОК"; доц. Ю.В. Панченкова, канд. екон. наук – Львівська КА

ВЛАСНИЙ КАПІТАЛ АКЦІОНЕРНИХ ТОВАРИСТВ: ОСОБЛИВОСТІ ВИЗНАЧЕННЯ ТА ОБЛІКУ

Проаналізовано визначення власного капіталу з бухгалтерської, економічної та правової точок зору, що дало змогу визначити його переваги та недоліки в управлінському аспекті. Наведено методiku обліку власного капіталу та розглянуто її особливості залежно від методу формування власного капіталу. Встановлено чіткий взаємозв'язок: подія – економічний зміст та доцільність – первинний документ – запис на рахунках бухгалтерського обліку.

*Assoc. prof. V.V. Sopko – The University of Economics and Law "KROK";
assoc. prof. J.V. Panchenkova – L'viv commercial academy*

Equity capital of a corporation: peculiarities of definition and accounting

The definition of equity capital is analyzed from the book-keeping, economic and legal points of view. It has given an opportunity to define its advantages and disadvantages in the managerial aspect. The methodology of equity capital accounting is given and its peculiarities depending on the method of forming are under consideration. Distinct correlation: event – economic content and expediency – initial document – entry in the accounts is determined.

Проблема відображення прав власників у бухгалтерському обліку має історичний характер, оскільки як ніяка інша залежить від форм господарювання та організаційно-правових форм ведення бізнесу. У зв'язку з цим ця проблема знаходиться у постійному розвитку. Провідну роль в удосконаленні обліку прав власників (власного капіталу) відіграють теоретичні розробки, спрямовані на розкриття сутності та змісту категорії капіталу як у цілому, так і окремих його складових, в тому числі власного капіталу. Власний капітал відіграє головну роль при створенні та розвитку підприємства і є головною економічною базою всього процесу діяльності підприємства.

Застосування терміну "власний капітал" в Україні пов'язано з розвитком різних форм власності та різних організаційно-правових форм підприємств. В економічній літературі подане різноманітні визначення власного капіталу. Узагальнюючи ці визначення, формулюється таке визначення власного капіталу, тобто вкладень власників, як власних джерел підприємства, що без визначеного терміна повернення внесені засновниками або залишені ними на підприємстві з чистого прибутку.

Складові власного капіталу відображають суму, яку власники передали в розпорядження підприємства як внески, або залишки у формі нерозподі-

леного прибутку, або яку суму підприємство отримало у своє розпорядження зі сторони без повернення від інших юридичних та фізичних осіб.

Професор М.Т. Білуха пише, що власний капітал визначається вартістю майна суб'єкта господарювання, тобто чистими активами (різниця між вартістю майна і позиковим капіталом) і складається зі статутного, додаткового й резервного капіталу, нерозподіленого прибутку та цільових (спеціальних) фондів [19].

Визначення терміна "власний капітал", які подаються різними вченими-економістами, відрізняються не дуже істотно. Але, водночас, тлумачення поняття "власний капітал" в бухгалтерському обліку істотно відрізняється від тлумачення цього поняття в інших економічних науках.

Для економічних наук власний капітал – це фінансові ресурси, що вкладаються в частину активів, відображені у пасиві балансу підприємства. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Фінансова звітність" та Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 2 "Баланс" наводять визначення власного капіталу підприємства, виходячи зі "залишкового" підходу, визначають його як частину активів, розглядаючи значно вужче.

Виходячи з того, що власний капітал підприємства є різницею між вартістю його майна і борговими зобов'язаннями (власний капітал = активи – зобов'язання), вживання терміну "активи" у Положенні (стандарт) бухгалтерського обліку 1 "Фінансова звітність", на нашу думку, є дещо некоректним. Бажано було б наблизити це визначення до економічної суті власного капіталу. Як бачимо з визначення терміну "власний капітал" за Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, бухгалтерське визначення не дає відповіді на питання, які критерії мають застосовуватись для визначення окремих складових частин власного капіталу.

Зважаючи на економічний та правовий зміст власного капіталу, та для більш зрозумілого окреслення окремих його складових частин, визначення власного капіталу можна сформулювати таким чином: власний капітал – це сума власних коштів підприємства, яка отримана внаслідок його діяльності, або від власників (учасників) у вигляді внесків, придбаних акцій, паїв тощо, або залишена на підприємстві безоплатно.

Власний капітал як об'єкт обліку та управління має певні особливості (рис. 1).

Таким чином, як бачимо, поняття "власний капітал" не має однозначного визначення. Це зумовлено його різноспрямованими функціями, які визначаються наявністю декількох суб'єктів економічних відносин, що мають різні інтереси стосовно власного капіталу. Цими суб'єктами є власники (засновники), кредитори та держава або муніципалітет. Відповідно до інтересів власників (засновників) сума власного капіталу відображає обсяг їх прав. Для кредиторів власний капітал засновника(ів) виступає критерієм оцінки його (засновника) надійності та гарантом виконання підприємством своїх зобов'язань. Стосовно державного та муніципального інтересу відносно власного капіталу підприємства, то він полягає у зміцненні стабільності підприємства та його розвитку в інтересах всього суспільства.

Рис. 1. Особливості власного капіталу підприємства

Економіко-правова характеристика акціонерного товариства як об'єкта організаційно-правової форми господарювання визначено у п. 3.2.1. Державного класифікатору України "Класифікація організаційно-правових форм господарювання" ДК 002:2004. Відповідно до цього класифікатора акціонерне товариство – це таке товариство, яке має статутний капітал, поділений на визначену кількість акцій рівної номінальної вартості і несе відповідальність за зобов'язаннями тільки майном товариства.

За характером приватні акціонерні товариства поділяють на закриті та відкриті. Наведені ознаки відіграють основну роль у побудові обліку власного капіталу акціонерного товариства, особливо на побудову обліку формування та руху статутного капіталу.

У процесі функціонування АТ має право збільшувати або зменшувати свій статутний капітал. Збільшення капіталу здійснюється за рішенням учасників і погоджується протоколом. Основними причинами збільшення статутного капіталу є підвищення кредитоспроможності (необхідна умова отримання кредитів і залучення акцій), мобілізація фінансових ресурсів, акумуляція фінансового капіталу, рішення ринкової ціни акцій (цей чинник не властивий вітчизняному ринку цінних паперів), збільшення бази для нарахування дивідендів (найбільш вагома причина для акціонерів).

У світовій практиці розрізняють декілька способів збільшення статутного капіталу, а саме:

- збільшення кількості акцій за існуючою номінальною вартістю;
- за рахунок додаткових внесків акціонерів (дає змогу здійснити перерозподіл корпоративних прав);
- за рахунок реінвестиції дивідендів (зміни пропорцій між учасниками не відбувається);
- за рахунок індексації основних фондів (зміни пропорцій між учасниками не відбувається).
- збільшення номінальної вартості акцій:
- за рахунок індексації основних фондів;
- за рахунок реінвестиції дивідендів.
- обмін облігацій на акції (не передбачений в Україні).

Кожний метод збільшення має відповідне оформлення і правове регулювання. Основною умовою збільшення статутного капіталу є наявність повністю сплачених раніше випущених акцій за вартістю не нижче номінальної.

Внески учасників здійснюються, як правило, у різноманітній формі: можуть мати грошову або не грошову, матеріальну або нематеріальну форму, виражені в іноземній або вітчизняній валюті. Оцінку вкладів, внесених у майновій формі, затверджують установчі збори.

Зменшення статутного капіталу АТ можливе за такими напрямками:

- зменшення номінальної вартості акцій (деномінації);
- зменшення кількості акцій існуючої номінальної вартості на основі їх викупу з подальшим анулюванням.

Саме ці аспекти визначають особливості методики обліку статутного капіталу, яка передбачає процедуру його визнання на рахунках бухгалтерського обліку.

Методика обліку статутного капіталу, як і будь-якого іншого елементу фінансової звітності, передбачає процедуру його визнання на рахунках бухгалтерського обліку. Для узагальнення у бухгалтерському обліку інформації про стан і рух статутного капіталу використовується рахунок 40 "Статутний капітал".

Перший запис у бухгалтерському обліку акціонерного товариства на синтетичному рівні нічим не відрізняється від записів у товариствах неакціонерного типу, тобто на підставі установчих документів на суму зареєстрованого у державному реєстрі статутного капіталу буде зроблено запис: дебет рахунку 46 "Неоплачений капітал" та кредит рахунку 40 "Статутний капітал". Облік надходження внесків відображається на рахунку 46 "Неоплачений капітал" за відповідними субрахунками.

Загальне відображення в обліку операцій по формуванню статутного капіталу акціонерного товариства мають декілька варіантів – за практикою у ВАТ, рекомендовані ДКЦПФРУ та за МСФЗ.

При внесенні вкладів до статутного капіталу акціонерного товариства можуть мати місце окремі особливості. Зупинимось на них.

Особливість обліку внесків основними засобами. Відповідно до п. 1.28.2 ст.1 Закону України "Про оподаткування прибутку підприємств" [182] господарська операція, яка передбачає внесення коштів або майна до статутного капіталу юридичної особи в обмін на корпоративні права, емітовані такою юридичною особою, є прямою інвестицією. У погашення заборгованості за внесками до статутного капіталу зараховується вартість основного засобу. Проте усі витрати, пов'язані з транспортуванням, доведенням і монтажем основного засобу, якщо вони мають місце, відносяться на первісну вартість об'єкту обліку але не впливають на суму заборгованості, якщо це не передбачено установчими документами. При внесенні цих об'єктів нерезидентом, процедура аналогічна: сума сплаченого мита і митних зборів відноситься на первісну вартість і збільшує її, але вона не враховується у погашення заборгованості засновника.

Оскільки справедлива вартість об'єкта може перевищувати номінальну вартість акцій доцільно вартість об'єкта розбити на дві суми, а саме:

- на вартість акцій за номіналом;
- і різницю між справедливою вартістю об'єкту і номіналом акцій.

Особливість обліку внесків нематеріальними активами. При отриманні основних засобів, нематеріальних активів, інших товарно-матеріальних цінностей в емітента виникає податковий кредит, оскільки внески у вигляді майна вважаються придбанням, а для інвестора вважаються продажем з відповідним нарахуванням податкового зобов'язання. Проте, здебільшого, підприємство такий податковий кредит не використовує, оскільки на момент створення не є платником податку на додану вартість. Питання податкового кредиту є актуальним тільки у разі подальшого збільшення розміру статутного капіталу. Для емітента внесок до статутного капіталу нематеріальних активів повинен визначатися без ПДВ, який відноситься до податкового кредиту з ПДВ. При одержанні внеску від нерезидента, вартість об'єкта буде збільшена на вартість мита і митних зборів. Крім того, здійснюється нарахування 20 % ПДВ з контрактної вартості нематеріального активу, і ця сума ПДВ потім відноситься до податкового кредиту.

Особливість обліку внесків товарно-матеріальними цінностями. Аналогічно нематеріальним активам внески у формі товарно-матеріальних цінностей вважаються придбанням. Тому у бухгалтерському обліку операції зі внесення товарно-матеріальних цінностей до статутного капіталу відображається аналогічно операціям з нематеріальними активами за тою відмінністю, що надходження товарно-матеріальних цінностей відображається на рахунках обліку запасів.

Облік додаткових внесків акціонерів. Збільшення кількості акцій може відбуватися такими шляхами:

- безпосередньо додаткові внески;
- реінвестиція дивідендів

Незалежно від обраного варіанту публікується повідомлення про збільшення статутного капіталу, вносяться до нього зміни та реєструються.

Безпосередній випуск додаткових акцій у бухгалтерському обліку відображається аналогічно первісному випуску. Зазвичай, внески при додатковій емісії акцій вносяться грошовими коштами. При здійсненні внесків в іншій майновій формі, учасники можуть їх оцінити не за справедливою вартістю, а за ринковою вартістю акцій першої емісії. На практиці використовують два способи збільшення статутного капіталу: додатковий випуск акцій тієї ж номінальної вартості або випуск акцій тієї ж кількості, але нової номінальної вартості.

Цей процес пов'язаний з декількома етапами.

Випуск акцій тієї ж номінальної вартості відбувається таким чином:

- нарахування дивідендів;
- реєстрація додаткового випуску;
- списання нарахованих дивідендів у погашення заборгованості акціонерів.

Випуск акцій тієї ж кількості, але нової номінальної вартості супроводжується такими етапами:

- нарахування дивідендів;
- реєстрація додаткового випуску;

- списання нарахованих дивідендів у погашення заборгованості акціонерів;
- вилучення акцій зі старою номінальною вартістю з обігу;
- реєстрація випуску акцій з новою номінальною вартістю.

Як бачимо, другий спосіб відрізняється від першого наявністю додаткових етапів з вилучення акцій старої номінальної вартості і випуском акцій нової номінальної вартості.

У зв'язку з цим у бухгалтерському обліку перші три етапи відображаються однаково. Випуск акцій тієї ж кількості, але нової номінальної вартості, окрім наведених вище записів, супроводжується додатковими записами бухгалтерському обліку (табл. 1).

Табл. 1. Відображення в обліку операцій збільшення статутного капіталу

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
Відображення в обліку операцій збільшення статутного капіталу шляхом реінвестування дивідендів				
1.	Довідка бухгалтерії (розрахунок)	Нараховані дивіденди	443 "Прибуток, використаний у звітному періоді"	671 "Розрахунки за нарахованими дивідендами"
2.	Реєстрація рішення у державному реєстрі	Реєстрація додаткового випуску акцій	46 "Неоплачений капітал"	40 "Статутний капітал"
3.	Довідка бухгалтерії	Списання нарахованих дивідендів у погашення заборгованості акціонерів	671 "Розрахунки за нарахованими дивідендами"	46 "Неоплачений капітал"
Відображення в обліку операцій збільшення статутного капіталу шляхом реінвестування дивідендів (нова номінальна вартість акцій)				
4.	Реєстрація рішення у державному реєстрі	Вилучення акцій старої номінальної вартості		
4.1.		Вилучення акцій	45 "Вилучений капітал"	672 "Розрахунки за іншими виплатами"
4.2.		Анулювання акцій	40 "Статутний капітал"	45 "Вилучений капітал"
5.	Реєстрація рішення у державному реєстрі	Реєстрація випуску акцій з новою номінальною вартістю	46 "Неоплачений капітал"	40 "Статутний капітал"
6.	Довідка бухгалтерії	Списання суми вилучених акцій у погашення заборгованості акціонерів	672 "Розрахунки за іншими виплатами"	46 "Неоплачений капітал"

В окремих випадках акціонерне товариство може зменшити свій статутний капітал. Зменшення статутного капіталу може відбуватися такими шляхами:

- зменшення кількості акцій існуючої номінальної вартості;
- зменшення номінальної вартості акцій (деномінація).

Перший варіант супроводжується простим викупом акцій в акціонерів з подальшим їх анулюванням. Другий варіант супроводжується викупом усіх акцій в акціонерів і їх анулюванням з подальшим випуском акцій нової номінальної вартості і розподілом нових акцій між акціонерами пропорційно часткам кожного акціонера у статутному капіталі.

Відображення у бухгалтерському обліку цих операцій наведено в табл. 2.

Табл. 2. Відображення в обліку операцій зменшення статутного капіталу

№	Документ	Зміст	Дебет	Кредит
Відображення в обліку операцій зменшення статутного капіталу шляхом зменшення кількості акцій				
1.	Довідка бухгалтерії	Викуп повністю оплачених акцій	451 "Вилучені акції"	672 "Розрахунки за іншими виплатами"
2.	Реєстрація рішення у державному реєстрі	Реєстрація змін у статутному капіталі – зменшення статутного капіталу	40 "Статутний капітал"	451 "Вилучені акції"
3.	Видатковий касовий ордер, Виписка банку	Оплата викуплених акцій	672 "Розрахунки за іншими виплатами"	30 "Каса" 31 "Рахунки в банках"
Відображення в обліку операцій зменшення статутного капіталу шляхом зменшення номінальної вартості акцій (деномінація)				
4.	Довідка бухгалтерії	Викуп повністю оплачених акцій	451 "Вилучені акції"	672 "Розрахунки за іншими виплатами"
5.	Реєстрація рішення у державному реєстрі	Реєстрація змін у статутному капіталі та випуск нових акцій		
5.1.		зменшення статутного капіталу	40 "Статутний капітал"	451 "Вилучені акції"
5.2.		випуск акцій нової вартості	46 "Неоплачений капітал"	40 "Статутний капітал"
6.	Довідка бухгалтерії	Списання суми вилучених акцій		
6.1.		у погашення заборгованості акціонерів	672 "Розрахунки за іншими виплатами"	46 "Неоплачений капітал"
6.2.		у погашення збитків підприємства	672 "Розрахунки за іншими виплатами"	442 "Непокріті збитки"

Крім наведеного вище, тобто зміни статутного капіталу у зв'язку зі зміною його величини, можуть відбуватися зміни у структурі статутного капіталу. Структура статутного капіталу акціонерного товариства може змінюватися внаслідок обміну привілейованих акцій на прості, а також у результаті дроблення або консолідації акцій. Такі операції знаходять своє відображення у бухгалтерському обліку лише на аналітичному рівні.

Тобто, при відображенні обміну акцій застосовують аналітичні рахунки синтетичного рахунку 40 "Статутний капітал". Таким чином, такі операції при відображенні у бухгалтерському обліку будуть мати такий вигляд:

- 40 "Статутний капітал" субрахунок "Привілейовані акції"
- 40 "Статутний капітал" субрахунок "Прості акції"

Дроблення і консолідація відображається лише в реєстрі власників іменних цінних паперів. Дроблення акцій використовується у випадках, коли

ринкова ціна акцій дуже висока, і акціонерне товариство таким чином намагається зробити її доступною для широкого кола потенційних інвесторів.

Консолідація акцій застосовується при низькій вартості акцій для зменшення кола акціонерів.

Література

1. Білуха М.Т. Теорія бухгалтерського обліку: Підручник. – К., 2000. – 692 с.
 2. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV.
 3. Закон України "Про господарські товариства" № 1576-XII від 19 вересня 1991 року.
 4. Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" у редакції Закону України від 22 травня 1997 р. № 283/97-ВР зі змінами та доповненнями.
 5. Закон України "Про податок на додану вартість" від 03.04.97 р., № 168/97-ВР зі змінами та доповненнями.
 6. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку щодо операцій з формування статутного капіталу в акціонерних товариствах, схвалені рішенням ДК з ЦПФР від 11.06.2003 р. № 256.
 7. Сопко В.В. Бухгалтерський облік капіталу підприємства (власності, пасивів): Монографія. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – 312 с.
 8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р.
-
-